

Honoráciorok és választópolgárok*

A dualizmus kori választásokról alkotott kép a köztudatban, főként a kortárs szépirodalmi reprezentációnak köszönhetően, a különféle manipulációkkal (például az etetés-itatással, a szavazás során elkövetett csalásokkal) fonódott össze. A témával kapcsolatos történeti tudásunk azonban az elmúlt évtizedek során számos szempontból gyarapodott, árnyalva e sematikus képet. Egyfelől a választási korrupció szerepe átértékelődött, és már nem csupán a kormánypárti többség biztosításának eszközeként értelmezhető,¹ hanem sokkal inkább a politikai kultúra jellegzetességeire mutat rá.² Másfelől nagyobb figyelem irányult magukra a választópolgárokra, vidéken és a fővárosban egyaránt. A választói névjegyzékre támaszkodó, a választókat foglalkozási kategóriák vagy a választói jogosultság alapján vizsgáló elemzések elsősorban a társadalmi szerkezet leírására törekedtek, kevésbé foglalkoztak a választók szavazataival, noha ezt a forrásadottságok lehetővé tették volna. Ez utóbbi kérdéskört tanulmányozó, úttörő jellegű tanulmányát Horváth J. András

* GERHARD Péter: *Deszkafalak és potyavacsorák. Választói magatartás Pesten a Tisza Kálmán-korszakban*. Korall, Budapest, 2019. 372 p.

¹ E tézis kifejtését lásd GERŐ András: *Az elsőprő kisebbség. Népképviselő a Monarchia Magyarországon*. Gondolat, Budapest, 1988. 69–132.

² SZABÓ Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon*. I. rész. (1867–1918). In: BOROS Zsuzsanna–SZABÓ Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. Korona, Budapest, 1999. 132–136.; CIEGER András: *Politikai korrupció a Monarchia Magyarországon*. Napvilág, Budapest, 2011. 19–47.

1998-ban publikálta,³ ám a szavazatokon alapuló további, hasonló megközelítésű kutatások mindeddig vártak magukra. E munka nyomdokain jár Gerhard Péter, Budapest Főváros Levéltárának munkatársa, aki számos szakcikket publikált a témában, majd 2015-ben szerezte meg doktori címét. Az itt bemutatott kötet a disszertáció kibővített változatát vehetik a kezükbe az olvasók.

A szerző – Horváth J. András – Budapestre költözött, három fővárosi választókerület (Belváros, Terézváros, Ferencváros-Kőbánya) 1878-ban, 1881-ben és 1884-ben lezajlott választásait követte nyomon. A vizsgált évek és a kerületek kiválasztásánál döntő szempontnak bizonyult – a kiváló forrásadottságok mellett –, hogy e kerületek lakosságának összetétele jól reprezentálja Pest társadalmát, és a választási eredmények is „tipikusnak” tekinthetők (jellemzően kormánypárti győzelemmel zárultak): e két tényezőnek köszönhetően a szerző elkerülhetőnek vélte, hogy az elemzés csalóka képet mutasson a választói magatartásról.

Gerhard Péter kérdésfelvetése, amely sokat merített a politikai szociológia és a politikatudomány elméleti irodalmából, elsősorban a választópolgárok társadalmi státusának feltérképezésére, valamint a különböző társadalmi csoportok pártpreferenciájára, a fennálló társadalmi viszonyokkal kapcsolatos hozzáállására irányult. Emellett beemelte vizsgálati szempontként a hatalmat képviselő személyek és intézmények (például a helyi honoráriórok, vagy a hatóságok) szerepének feltárását is.

A monográfia egyik legfőbb újdonságát az elemzésbe bevont források köre és azok szisztematikus összevetése adja. A kutatás alapját egy olyan adatbázis képezi, amely három irattípusra (választói névjegyzékek, választási jegyzőkönyvek, szavazási listák) épül. Ez a forrásbázis – foglalkozási kategóriák kialakításával – értelemszerűen kvantitatív jellegű vizsgálatnak nyújtott teret a szerző számára. Ám az ilyen típusú források használatával nem elégedett meg, mert a strukturális elemzéssel nem ragadha-

³ HORVÁTH J. ANDRÁS: Józsefváros választópolgársága az 1884. évi képviselőválasztás tükrében. *Fons*, 1998/4. 481–525.

tók meg az egyéni cselekedetek és döntések, amelyek a választói magatartás esetében szükségszerűen árnyalják a statisztikák alapján kialakított általános képet. E módszertani buktatót jó érzékkel felismerve, Gerhard Péter két esettanulmánnyal egészítette ki elemzését, amelyeknél személyes forrásokra (napló, levél) és a korabeli sajtóra is támaszkodott.

A szerző lényegében kétféle módszertani megközelítést ötvözött kutatásában. Egyfelől a kötet ahhoz az irányzathoz kapcsolható, amely a szavazást – a választási szociológia hatására – az egyes választói csoportok társadalmi helyzete mentén, kvantitatív módon vizsgálja, és az 1960-as évektől az angol történeti kutatásokban jelent meg markánsan.⁴ Másfelől a választások történeti vizsgálatát sem kerülték el a különböző tudományos „fordulatok”. Elsősorban a kulturális fordulat hatott e munkákra, ezért főként a kampányok szimbólumainak és nyelvezetének elemzésére fókuszáltak a kutatók.⁵ Gerhard Péter e trendek közül a térbeli fordulat ihlette módszertani irányvonalat építette be a kampányok vizsgálatába.⁶

A szerző egyik alapvetése, miszerint a választók magatartására döntő hatást gyakorolt a kampány, a szavazók mozgósítása és a hatalom befolyásolási technikái, a kötet szerkezetében is tükröződik. A választások konkrét elemzését megelőzően, két bevezető jellegű fejezetben részletes képet kapunk azok jogi (II. fejezet) és társadalmi kontextusáról (III.). A következő (IV.) fejezetben olvashatunk a vizsgált választásokon indult képviselőjelöltekről, a kampányok jellegzetességeiről és a szavazás napján lezajlott eseményekről. Mindezek ismeretében értelmezhetjük igazán a vá-

⁴ Lásd például J. R. VINCENT: *Pollbooks: How Victorians Voted*. Cambridge University Press, Cambridge, 1967. E megközelítés elterjedését elősegítette, hogy 1872-ig Angliában szintén nyílt szavazás volt, és így fennmaradtak szavazási listák is.

⁵ Lásd például James VERNON: *Politics and the People. A Study in English Political Culture, 1815–1867*. Cambridge University Press, Cambridge, 1993. A választói magatartással kapcsolatos angol kutatásokról összefoglalóan: Luke BLAXILL: Elections. In: David BROWN–Robert CROWCROFT–Gordon PENTLAND (eds.): *The Oxford Handbook of Modern British Political History, 1800–2000*. Oxford University Press, Oxford, 2018. 400–416.

⁶ A térhasználat kutatásáról legújabban lásd Susanne RAU: *History, Space and Place*. Routledge, New York, 2019.

lasztói magatartással foglalkozó statisztikai elemzést, illetve a két esettanulmányt (V. és VI. fejezet). A szerző számos tanulságos következtetést vont le a választási események és a választói csoportok átfogó bemutatása során, az alábbiakban azokat a megállapításokat, főbb kutatási eredményeket összegezzük, melyek arra a kérdésre válaszolnak: miképpen befolyásolhatta a választási kampány a választói magatartást és így a szavazás eredményét.

A választási kampányok hatásainak felmérésénél megkerülhetetlen tényező a képviselőjelöltek szerepének vizsgálata. Az egyéni választókerületi rendszer esetében az első tisztázandó kérdés, hogy vajon a választók számára kit testesít meg a jelölt: az országos párt nézeteit vagy a helyi érdekeket? Vagy pusztán a jelölt személye számított, és nem az, amit mondott? Gerhard Péter kimutatta, hogy mind a jelöltállításnál, mind pedig a választók szemében hangsúlyosabb volt a jelöltek lokális elfogadottsága és érdekérvényesítő képessége. Előzetesen feltételezhető, hogy a jelöltek fellépése a választóközönség előtt hatással lehetett a szavazatok alakulására. Ám, ahogyan az a szerző okfejtéséből kiderül, a jelöltek retorikai képességének inkább az egymással szembenálló felek politikai kommunikációjában volt kardinális szerepe, mintsem a választók meggyőzésében. Noha az egyes jelöltek egyaránt éltek érzelmi frázisokkal és racionális érveléssel (lásd például az 1881-es ferencváros-kőbányai választáson Thaly Kálmán és Kemény Gábor beszédeit) szónoklataikban, az előadott programok – egyes aktuálpolitikai kérdések eltérő megítélését leszámítva – az ellenzék és a kormánypárt esetében is meglehetősen hasonlóak voltak, így a választás végeredményére mindezek nem hatottak érdemben.

A kampány és a szavazás lebonyolítását, a választók mozgósítását a szerző – a történettudomány térbeli fordulatának hatására – a térhasználat szemszögéből elemezte, amelyre korábban nem volt példa a magyar szakirodalomban.⁷ E megközelítésben elsősorban arra volt kíváncsi, hogy a hatóságok és a különböző

⁷ Gerhard Péter elsőként 2011-ben publikálta a kérdéskörre vonatkozó eredményeit: GERHARD Péter: A választás topográfiaja. Az 1878-as pesti országgyűlési képviselő-választás korteshadjáratának térhasználatára. *Korall*, 45 (2011) 136–161.

választói csoportok hogyan törekedtek a tér ellenőrzésére, illetve hogy a választási hadjárat során milyen szerepet tölthettek be a köz- és magánterek. Arra a következtetésre jutott, hogy a kampányesemények – egyes ellenzéki rendezvényeket kivéve – jórészt félnyilvános és magánterekre korlátozódtak, az utca szerepe ekkor még kevésbé számított jelentősnek. Mindez azzal magyarázható, hogy a választási eseményeket – ezzel pedig a politikai véleménynyilvánítást – ily módon tudták a hatalom képviselői kontroll alatt tartani. A közterek két fontos funkciót tölthettek be a választási hadjáratok során: a képviselőjelöltek reprezentációjának és a tömegtámogatás kifejezésének adtak helyet a különféle zászlókkal, falragaszokkal és felvonulásokkal. Viszont e tömegnek, amelybe a választójoggal nem rendelkezők is beletartoztak, a hatása a választási eredményekre már nem érzékelhető.

E kérdéskörnél a szerző külön kitért a rendfenntartásra a választás napján, amelyben a rendőrség, a katonaság, illetve az egyes pártok által választott bizalmi férfiak vettek részt. A szavazás menetének biztosításánál, az összecsapások elkerülésének és a nem választók távoltartásának érdekében, az egyik kiemelt feladatot a szavazótáborok egymástól történő fizikai elkülönítése (deszkakerítések vagy korlátok felállításával) jelentette. A vizsgált választások során – az 1881-es ferencváros-kőbányai választást leszámítva – nem került sor komolyabb erőszakos incidensre, amely a hatóságok (és a velük együttműködő pártok) professzionális eljárásával indokolható.

Azonban a szavazás kimenetelét befolyásoló tényezők további kampányelemekkel egészültek még ki, amelyek koordinációjáért a honoráciorok voltak felelősek. E csoport pontos körülhatárolását és feladatkörének aprólékos feltárását a könyv egyik erényének véljük. Gerhard Péter – Max Weber meghatározása alapján – a honoráciorok közé azokat a helyi értelmiségieket és párthíveket, az egyes közösségek befolyásos tagjait sorolta, akik a pártok lokális szervezeteinek hiányában lényegében megszervezték a választásokat. Megtudhatjuk azt is, hogy ezek a személyek a vizsgált kerületekben elsősorban a lokális érdekek, és nem az országos pártstruktúra mentén működtek. A honoráciorok többféle módon járultak hozzá a választási kampányhoz

és a szavazáshoz: a jelöltek kiválasztásától kezdve a kampány megszervezésén keresztül egészen a szavazóbizottságokban való részvételig. Bár a választási hadjáratok kifinomultabb technikái a századfordulóra alakultak ki, a választók mozgósításához már ekkor is széles eszköztárral rendelkeztek: ezek közé sorolhatjuk az úgynevezett kortesvacsorákat, amelyek a választók – étellel és itallal történő – meggyőzésére szolgáltak.

A választási kampány és a szavazás lebonyolítása tehát eképpen gyakorolhatott hatást a választópolgárok magatartására. A választói csoportokat számos aspektusból vizsgálta a szerző a kvantitatív megközelítésű fejezetben. A választók jogcím szerinti megoszlásának feltérképezését követően a választási eredményeket elemezte foglalkozási kategóriák szerint, illetve bemutatta a stabil kormánypárti és ellenzéki szavazóinak számát is. Az elemzés során feltárul előttünk, hogy kik voltak az egyes kerületek jellegzetes választói csoportjai és legaktívabb szavazói.

Miként alakult az egyes foglalkozási csoportok pártpreferenciája? A statisztikai adatok alapján megállapítható, hogy a vizsgált választókerületekben volt összefüggés a szavazatok megoszlása és a választók társadalmi státusa között. Így például a IX. választókerületben markánsan kirajzolódott a függetlenségi jelöltek szavazóbázisa, amely jórészt olyan – a szerző megfogalmazásában – „nem értelmiségi” foglalkozásokra terjedt ki, mint az őstermelők, alacsony státusú iparosok, fuvarosok és vendéglősök.

A foglalkozási kategóriák közül a hivatalnokok kormánypárti szavazatainak kérdéskörét részletesebben is tanulmányozta a szerző. A voksok áttekintéséből kitűnik, hogy, bár alacsony volt a részvételi arányuk a szavazásokon, a magasabb státusú hivatalnokok szinte kizárólagosan a Szabadelvű Párt jelöltjeit támogatták, míg a közepes és alacsony státusú, elviekben kiszolgáltatottabb helyzetű tisztviselők esetében előfordultak ellenzéki szavazatok is. Mindez tehát árnyalja a tisztviselői szavazatok feletti hatalmi ellenőrzésről alkotott vélekedéseket. Gerhard Péter azonban nem tartja a foglalkozást, a lakóhelyet, sem a társadalmi státust *önmagában* magyarázó tényezőnek a választói döntésnél. A voksolást a jelöltek személyéről alkotott kép is befolyásolhatta,

a belvárosi kerület választásainál például a protest-szavazás jelenségére hívta fel a figyelmünket.

A szerző a „nem szavazó” választópolgárokról sem feledkezett meg. Leszögezte azonban, hogy a szavazási listáról hiányzó személyeket nem feltétlenül tekinthetjük politikailag passzívnak. Előfordulhatott ugyanis, hogy ezeket a választókat más kerületekben is összeírták, és ott adták le a voksukat. Továbbá ugyancsak az egyes szavazók távolmaradását okozhatta a kortesek azon eljárása, amely során csak annyi választót szavaztattak le, amennyi a jelölt győzelméhez szükséges volt.

Ugyanakkor az egész fejezet kapcsán némileg hiányoljuk, hogy a szerző végül nem összegezte a megállapításait, és emiatt a részletgazdag elemzésben (főként *A szavazók* című alfejezetben, 243–279.) könnyen szem elől tévesztheti az olvasó annak lényegi mondanivalóját.

A következő fejezet esettanulmányai kiválóan egészítik ki a fenti statisztikai elemzést, hiszen a politikai magatartás személyes vonatkozásait helyezik előtérbe az adatsorok „személytelenségével” szemben. Az egyén politikai attitűdjét a IX. választókerületi névjegyzékekben hivatalnokként és – pontatlanul – ügyvédként felbukkanó Csorba Géza esetének vizsgálatával igyekezett megragadni a szerző. Noha a társadalomtörténészek előtt jól ismert napló, melyet feleségével, Táncsics Eszterrel írt közösen a tisztviselő, több információt hordoz például a politikai megmozdulásokon – általában külső szemlélőként – való részvételről, mint a választói magatartásról, további források bevonásával a szerző rámutatott az esettanulmány főszereplőjének a társadalmi helyzetéből nem feltétlenül következő politikai nézeteire, érzékeltetve a névjegyzékekből és a szavazói listákból kinyerhető adatok mögötti egyedi tényezőket. A másik elemzéssel a honoráciorok világába kapunk betekintést a Prückler család történetén keresztül. A fővárosi gazdasági elithez tartozó familia tagjainak a helyi politikai életben – s így a választásokon – játszott szerepét mint érvényesülési stratégiát követhetjük végig.

A kötet annak a – manapság is sokakat foglalkoztató – kérdésnek a megválaszolásához is közelebb jutott, hogy tulajdonképpen racionális vagy érzelmi alapon, esetleg társadalmi/politikai

nyomásra vagy a környezetüktől függően konformista módon szavaznak-e a választók. Az utóbbi két tényező a nyílt szavazás miatt vált vizsgálható aspektussá, amelyet a hivatalnokok szavazatainak elemzése jól illusztrált. E terén fontos tanulságot állít elénk a szerző a kutatását összegezve: nem igazolható az az általános választójog elleni érv, miszerint a választói döntésnél mellőzhetők az érzelmi, irracionális elemek, ha bizonyos műveltségi szinthez és anyagi függetlenséghez kötjük a szavazati jogot.

Mindezek mellett kirajzolódott a választások rítusos jellege és sajátos koreográfiája is, amely egyfajta közösségi élménnyé tette az egész procedúrát. A szerző szerint a szavazástól távolmaradók ezt a rítust, illetve a politikai nézeteik közismertté válását is megtagadták (223.). Ennek tükrében különösen érdekesnek tartjuk azt a megállapítását, mely szerint a legkevésbé aktívak a magas státusú hivatalnokok, a politikai és a tudományos elit tagjai voltak.

Azonban maradt egy kis hiányérzetünk az elemzéseket olvasva. Megkerülhetetlennek véljük ugyanis a választói magatartás esetében annak hangsúlyozását, hogy Budapesten az ország többi részétől eltértek a politikai tájékozódás keretei, amelyek pedig jelentős mértékben alakíthatták a politika és a pártok percepcióját. A szerző által többször említett, a választási eredményeket befolyásoló „véleményklímára” például érdemi hatással lehetett az, hogy az állampolgárok közel voltak az országgyűléshez, a nagypolitikai eseményekhez. Emellett a politikai lapok száma is kedvezőbben alakult a fővárosban, noha ennek jelentősége az írni-olvasni tudás mértékétől is függött, amely – ahogyan az a kötet egyik táblázatából kitűnik (88.) – kerületenként változó arányokat mutatott.

Összességében elmondható tehát, hogy Gerhard Péter könyve a dualizmus kori választói magatartás egyik szegmensének vizsgálatával eredményesen járult hozzá a korszak politikai kultúrájának megismeréséhez. A kötet élvezetes és hasznos forgatását pedig nagy mértékben elősegítik a *Függelék*ben található, szépen kivitelezett képi, térképes és táblázatos mellékletek is. Egyedül a névmutatót hiányoljuk.